

PROGRAM DEĞERLENDİRME SÜRECİNDE BİREYSEL FARKLILIKLARIN ÖNEMİ

Çiğdem Candan
Yıldız Teknik Üniversitesi
cicandan@gmail.com

Berna Tuncer
Yıldız Teknik Üniversitesi
bernayurdasavas@gmail.com

Yrd. Doç. Dr. Hakan Karatas
Yıldız Teknik Üniversitesi
hkaratas@yildiz.edu.tr

Özet

Program değerlendirme, uygulama sonucunda eğitim programının etkililiği hakkında karar verme sürecidir. Son yıllarda eğitim programı değerlendirme sürecinde öğrenenlerden kaynaklanan bireysel farklılıkların dikkate alınmasının büyük önem taşıdığı vurgulanmakta ve bu süreçte doğru bir sonuç elde etmek için bireysel farklılıkların mutlaka göz önünde bulundurulması gerektiği ifade edilmektedir. Aynı zamanda, bu durumun öğrencilerdeki bireysel farklılıkları ortaya çıkarmada ve başarılı olacakları doğru yönlendirmeler yapılmasında etkin bir rolü olduğu görülmektedir. Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme tekniği kullanılarak bireysel farklılıkların program değerlendirme sürecindeki yeri ve öneminin belirlenmesi amaçlanmıştır. Yapılan çalışmanın sonucunda, sürece yönelik yapılan değerlendirmenin bireysel farklılığı ortaya çıkarmada daha başarılı olduğu belirlenmiştir. Bu yolla program değerlendirme çalışmalarında bireysel farklılıkların etkisinin artırılması sağlanmakta ve bu durum da eğitimde kalite artışını beraberinde getirmektedir.

Anahtar Sözcükler: Eğitim programı, program değerlendirme, bireysel farklılıklar, başarı.

THE IMPORTANCE OF INDIVIDUAL DIFFERENCES IN PROGRAM EVALUATION

Abstract

Developing a curriculum is to decide on the effectiveness of the curriculum. Individual differences in education is also crucial. Hence, individual differences have to be taken into account during the evaluation of the curriculum. In this study, document analysis technique, one of the qualitative method designs, has been utilized. The aim of this study is to identify the place and the importance of individual differences in the evaluation process of the curriculum. At the end of the study, it has been identified that the natural process evaluation is more effective in identification of individual differences. In this way, increasing the efficiency of individual differences is provided in the works of curriculum evaluation, which results in increase in the quality of education.

Key Words: Education Curriculum, evaluation of the curriculum, individual differences, success.

GİRİŞ

Program geliştirme; eğitim programının hedef, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme öğeleri arasındaki dinamik ilişkiler bütünüdür (Demirel, 2009) ve program geliştirme, öğrenmeyi en etkili biçimde gerçekleştirmek için yapılır (Fidan, 1986). Program geliştirme; planlama, uygulama ve değerlendirme aşamalarından oluşur (Oliva, 1997) Program değerlendirme, programın etkililiği hakkında karar verme sürecidir (Demirel, 2009). Bu bağlamda okullarda uygulanan programların etkililiğini belirlemede program değerlendirme çalışmaları önemli bir yere sahiptir (Özdemir, 2009).

Eğitimde program geliştirme ile değerlendirme iç içedir. Değerlendirme, program geliştirme sürecinin önemli bir aşamasıdır ve sürekliliğini oluşturur. Alınan sonuçlar ve dönütler programın daha iyi geliştirilmesi amacıyla kullanılır (Varış, 1988). Eğitim programının işlevini yerine getirebilmesi için sistemli ve bilimsel olarak geliştirilmesi gerekir. Program geliştirmenin, eğitim programını etkili biçimde değiştirmeye ve geliştirmeye yönelik bir süreç olduğu (Marsh ve Willis, 2007) düşünülürse, eğitim programlarının sürekli biçimde gözden geçirilmesine ve güncelleştirilmesine ihtiyaç vardır (Özdemir,2009).

Eğitim programları öncelikle benzerlikler üzerine kurulur, uygulamada ise bireysel farklılıklara göre düzenlemeler yapılması beklenir. Eğitim bireysel farklılıklara duyarlı olabildiği ölçüde başarılı olabilir (Kuzgun vd.,2006). Bu nedenle eğitimin her aşamasında yapılan değerlendirme çalışmaları kritik bir öneme sahiptir. Aktepe (2005)'e göre; Türkiye'deki okullarda sınıflardaki öğrenci sayılarının çok olması, öğretmenin öğrenciyi tanımamasını güçleştirmekte ve dolayısı ile de hem öğretmenin hem de öğrencinin başarısı ve performansı olumsuz etkilenmektedir. Bu durumun temel nedeni bireysel farklılıkların göz ardı edilmesi olarak yorumlanabilir. Bu nedenle program değerlendirme çalışmalarında bireysel farklılıkların dikkate alınması programın etkililiği açısından son derece önemlidir çünkü eğitimde bireysel farklılıkların ön plana çıkarılması öğrenci başarısını arttıracaktır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, program değerlendirme çalışmalarında bireysel farklılıkların önemini vurgulamaktır.

Bu çalışmada "Program değerlendirme sürecinde bireysel farklılıkların yeri ve önemi nedir?" sorusuna cevap aranmaktadır.

Literatür Taraması

Özçelik'e göre, değerlendirme; eldeki bilgilere veya verilere anlam verme, onları belli amaçlara elverişlilik, belli koşulları karşılama, belli anlamlarda olup olmama bakımlarından yorumlama işlemidir (akt. Özdemir,2009). Şeker (2014), değerlendirme sürecinde 3 temel öğeye vurgu yapmaktadır. Bunlardan ilki, verilerin sistematik olarak toplanması; ikicisi, bu verilerin uygun ölçütlere göre analiz edilmesi ve son olarak karar verilmesidir. Demirel (2009) program değerlendirmeyi programın etkililiği hakkında karar verme süreci olarak tanımlamıştır. Program değerlendirme, eğitim programının yenilenmesini, geliştirilmesini ve yürütülmesini desteklemek için yapılır ve program değerlendirmeyle programın sürekliliğinin sağlanması amaçlanır (Özdemir,2009).

Ornstein ve Hunkins (2014)'e göre program değerlendirmenin temel amaçları programın istenilen sonuçları üretip üretmediğini, uygulama öncesi ve sonrasında programın güçlü ve zayıf yönlerini belirlemektir. Buna benzer şekilde, Güven ve İleri (2006) bireylere öğretim programlarının başlangıçta belirlediği hedeflere ne derecede ulaştığına yönelik dönüt alabilmek, uygulamada ortaya çıkan eksiklik veya aksaklıkların giderilebilmesi için programların değerlendirilmesinin gerekli olduğunu ifade etmektedir. Fitzpatrick ve arkadaşları (2004)'na göre program değerlendirme; planlama, uygulama ve değerlendirme şeklinde üç aşamadan oluşur. Planlama aşaması, değerlendirme sürecinin ilk ve en önemli basamağıdır. Bu aşamada ölçme araçları, amaçları ve kullanılma sıklıkları ile geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılır. Uygulama aşamasında, planlama aşamasında alınan kararlar yorumlanır ve raporlanır. Son aşama olan değerlendirme aşamasında ise bu süreçte yaşanan eksiklik ve hatalar ortaya çıkarılır (akt. Özdemir,2009).

Program Değerlendirme Çeşitleri

Program değerlendirme çeşitleri; amaçlarına, türlerine, kıyaslamaya ve planlanışına göre dört başlıkta incelenebilir.

Amaçlarına göre değerlendirme: Tanılayıcı, biçimlendirici ve düzey belirleyici olmak üzere 3 çeşittir. Demirel (2009) tanılayıcı değerlendirmeyi bireyin programa başlamadan önce önkoşul niteliğindeki kişisel özelliklerini tanımlamak için yapılan değerlendirme olarak tanımlamıştır. Biçimlendirici değerlendirme Sönmez (2012) tarafından öğrencinin öğrenme güçlüğü yaşadığı davranışları ve bu süreçteki aksaklıkları tamamlamak ve gerekli düzeltmeleri yapmak için yapılan değerlendirme olarak ifade edilmiştir. Marsh ve Willis (2007) düzey belirleyici değerlendirmenin bireyin programın son hedefine ulaşip ulaşmadığını ulaşırsa ne derecede ulaştığının bilgisini verdiğini ifade eder.

Türlerine göre değerlendirme: Ertürk (1998) program değerlendirme türlerini 6 grupta ele almıştır: Program tasarımına bakarak, eğitim ortamına bakarak, başarıya bakarak, hedefe bakarak, ürüne bakarak ve öğrenmeye bakarak.

Kıyaslamaya göre değerlendirme: Norma dayalı ve ölçüte dayalı olmak üzere iki tür değerlendirmeden söz edilebilir. Norma dayalı değerlendirme Marsh ve Willis (2007) tarafından birbirine benzer öğrencilerin birbiriyle kıyaslanması sonucunda ölçülen değerlendirme olarak tanımlanmıştır. Şeker (2014) ölçüte dayalı değerlendirmede referans noktasının genellikle içerikler ve hedefler olduğunu ifade etmiştir.

Planlanışa göre değerlendirme: Düzenli ve düzensiz olmak üzere iki tür değerlendirmeden söz edilebilir. Marsh ve Willis (2007)'e göre düzenli değerlendirme planlı ve genellikle birey açısından rahatsız ediciyken düzensiz değerlendirme bireyin doğal ortamında gerçekleştiğinden daha sürdürülebilir ve daha az rahatsız edicidir.

Bireysel Farklılıklar

Bireyler ilgi, beceri, zeka, öğrenme biçimi, kişilik yapısı gibi özelliklerine göre farklılık gösterirler. Bu farklılıklar öğretim sürecinin her aşamasında önemli bir yere sahiptir çünkü her birey tektir ve her birinin farklılığı eğitime çeşitlilik olarak dönmektedir. Eğitimde program geliştirme çalışmalarının verimli olabilmesi için her aşamada olduğu gibi değerlendirme aşamasında da bireysel farklılıklar göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle de bireysel farklılıkların iyi bilinmesi ve bu alanda yapılmış çalışmaların incelenmesi önem arz etmektedir.

Bireysel farklılık denince akla ilk olarak fiziksel farklılıklar gelmektedir. Çevre ve genetik yapı bu farklılıkların oluşmasını sağlar ama önem derecesi hala tartışma konusudur. Kuzgun ve Deryakulu'na (2006) göre, bireye genetik olarak aktarılan gizil güçler çevre etkileşimi olmadan ortaya çıkamamakta; öte yandan, çevresel faktörler kalıtım göz önünde bulundurulduğunda bir anlam ifade etmektedir. Kısacası, önem derecesi ne olursa olsun, birey çevre ve kalıtımın etkileşimi sonucunda birey olur.

Zeka da yetenekler de hem kalıtım hem de çevrenin etkileşimi sonucunda bireyin öğrenme sürecinde kullandığı en önemli unsurlardandır. Zeka, Gardner (1989) tarafından problem çözme veya bir ya da birden çok kültürel ortamda değerlendirilmiş ürünlere şekil verme kapasitesi olarak tanımlanmıştır (akt. Demirel, 2014). Bu tanımlı yapan Gardner aynı zamanda zekayı göz önünde bulundurup bireysel farklılığı bu anlamda en çok gözetilen Çoklu Zeka Kuramının da öncüsüdür. Bir diğer kavram yetenek ise, Bennett ve meslektaşları(1966) tarafından herhangi bir davranışı öğrenebilmek için doğuştan getirilen kapasitenin çevre ile etkileşimi sonucunda geliştirilmiş ve yeni öğrenmelere hazır hale getirilmiş bölüm olarak tanımlanır (akt. Kuzgun, 2006).

İlgi, birey için zekasını ve yeteneğini kullanarak başarıya ulaşabilmesi için gerekli öğelerden biridir. Roe (1965) ilgiyi bireyin iç uyarıcı ile bir olaya ya da bir nesneye kendiliğinden yöneldiği, dikkatini verdiği, gözlemlediği, üzerinde durup düşündüğü ve zevkle yaptığı işler olarak ifade etmiştir (akt. Kuzgun, 2006). Bu tanımdan da yola çıkılarak ilginin de bireysel farklılık nedeni olduğu düşünülebilir.

Eğitimde bireyler öğrenme biçimlerine göre de farklılık gösterirler. Keefe (1979)'e göre, öğrenme biçimi öğrenenlerin öğrenme ortamını nasıl algıladığının, onunla nasıl iletişim kurduğunun ve ona nasıl tepki verdiğinin nispeten tutarlı göstergelerinin bilişsel, duyuşsal ve psikolojik özellikleridir (akt. Brown, 2000). Öğrenme türleri dikkate alındığında, Brown (2000)'a göre alan bağımlı-alan bağımsız, sağ ve sol beyin işlevleri, belirsizlik hoşgörüsü-belirsizlik hoşgörüsüzlüğü, yansıtıcı-girişken ve görsel-işitsel tipler olmak üzere bazı sınıflamalar ortaya çıkmıştır.

Öğrenenin kişilik özellikleri de bireysel farklılık oluşturması açısından önemlidir. Özsaygı olarak da adlandırılan ve benlik değerinin, özgüvenin veya kendini kabulün kişisel ve bütünsel duygularını ifade eden *benlik saygısı* (Leory, 1996); bireyin egosunu korumak için oluşturduğu bir dizi savunma olarak tanımlanan ve benlik saygısıyla ters orantılı olan *ket vurma* (Brown, 2000); bilgiye dayanarak zekice tahminler yapabilme yeteneği olarak ifade edilen *risk alma* (Rubin ve Thompson, 1982); zarar veren ve yardımcı olan türleri olan *endişe* (Oxford, 1999); *iç ve dış dönüklük* (Brown, 2000) vurgulanması gereken özelliklerden bazılarıdır.

YÖNTEM

Bu araştırmada program değerlendirme çalışmalarında bireysel farklılıkların yeri ve önemini belirlemek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi sözel, yazılı ve diğer materyallerin nesnel ve sistematik bir şekilde incelenmesine olanak tanıyan bilimsel bir yaklaşımdır (Tavşancıl & Aslan, 2001). İçerik analizinin temel amacı, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Toplanan verilerin önce kavramsallaştırılması daha sonra da ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan temaların saptanması gerekmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2006).

Evren ve Örneklem

Örneklem seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme kullanıldı. Geçerlik ve güvenilirliği sağlamada örneklem seçiminin önemli olduğu düşünülerek dokümanlar seçilirken doğru, tarafsız olmalarına ve araştırmanın konu alanının ihtiyaçlarını sağlamalarına özen gözen gösterildi. Mümkün olduğunca farklı uzmanlık alanlarından ve kültürlerden yazarların çalışmaları incelenmeye çalışıldı.

Çalışmada kullanılacak dokümanları belirleyebilmek amacıyla araştırmacılar tarafından birtakım tarama ve seçim ölçütleri belirlenmiştir. Ölçütler belirlendikten sonra bireysel farklılıklar, program değerlendirme ve program geliştirme ile ilgili araştırmacılar tarafından ulaşılan kaynaklar incelenmiştir. Doküman olarak tezler, akademik dergilerde yayınlanmış makaleler ve kitaplar kullanılmıştır. Makalelere Yıldız Teknik Üniversitesi veri tabanı (<http://www.ktp.yildiz.edu.tr>) ve arama motoru (<http://scholar.google.com.tr>) kullanılarak, Türkiye’de yazılmış tezlere Yüksek Öğretim Kurulu’nun internet sitesi (<https://tez.yok.gov.tr>) üzerinden, kitaplara ise Yıldız Teknik Üniversitesi’nin kütüphanesi aracılığı ile ulaşılmıştır.

Yönteminin Güçlü Yanları ve Sınırlılıkları

Araştırmada kullanılan kaynakların niteliği, araştırmacı tarafından uzun incelemeler sonucunda sistematik olarak taranması ve eğitim programları karşılaştırılırken bir çok kaynağın kullanılması araştırmanın güçlü yönlerini oluşturmaktadır. Araştırmada sadece yazılı kaynaklara bağlı kalınması, tek bir yöntemin kullanılması ve sınırlı sayıda dokümana ulaşılabilmesi araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

BULGULAR

Eğitim programları uygulanmaya başlamadan önce öğrencilerin kişisel özelliklerini iyi tanımlamak çok önemlidir. Tanılayıcı değerlendirmenin, önkoşul niteliğindeki kişisel özellikleri tanımlamak için yapıldığı düşünülürse, bu değerlendirme türünün bireysel farklılıkları ortaya çıkarmada etkili olduğu söylenebilir. Tanılayıcı değerlendirmede gözden kaçan ya da ihmal edilen farklılıklar biçimlendirici değerlendirme aşamasında tanımlanır ve gerekli düzeltmeler yapılır. Düzey belirleyici değerlendirmede ise, bireysel farklılıkları göz önünde bulundurmak için, değerlendirme yapılırken önceden belirlenmiş ölçütler yerine bireylerin kişisel özelliklerini dikkate alan normlar kullanılmalıdır.

Kıyaslamaya göre yapılan değerlendirmelerde, ölçüte göre yapılan değerlendirmede referans hedef ve içerik olduğundan öğrencilerin bireysel farklılıkları göz ardı edilebilir. Buna karşın, norma dayalı değerlendirme, birbirine benzer öğrencilerin kıyaslanması nedeniyle öğrencilerin özellikleri daha ön plandadır.

Planlanışa göre değerlendirme türlerini incelediğimizde, düzenli değerlendirmenin daha kurallı olduğunu ve bireyin değerlendirmeden haberdar olması nedeniyle doğal olmadığını görmekteyiz. Düzensiz değerlendirme ise, doğal süreçte gerçekleştiğinden ve bireyi rahatsız etmediğinden dolayı bireysel farklılıklar açısından daha etkilidir.

Program değerlendirme sürecinde bireysel farklılıklar ürün odaklı program değerlendirme modellerinden çok süreç odaklı program değerlendirme modellerinde ön plandadır. Çünkü ürün odaklı değerlendirme modelleri sonuca ve geline noktaya odaklanır ama süreç odaklı modeller bireylerin süreç içerisindeki gelişimini, yaşantılarını ve nereden nereye geldiğini önemser.

Kısaca özetleyecek olursak, bireysel farklılıkların program değerlendirme sürecinin her aşamasına dahil edilmesi etkili bir öğrenme ortamının oluşmasına katkı sağlar.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bireyler kişilik özellikleri bakımından çeşitlilik gösterirler. Bu özelliklerin farkında olmak eğitimde büyük avantaj sağlar. Hatta dezavantaj gibi görünen özellikler bile uygun program değerlendirme çalışmaları ile avantaja dönüştürülebilir. Örneğin, tanılayıcı değerlendirme sonucu şiddete eğilimi olduğu belirlenen bir öğrenci bu eğilimini olumlu bir yöne yönlendirmesi sağlanarak bir spor dalında eğitim görürse, hem olumsuz duygularıyla başa çıkması olur hem de o spor dalında başarılı olur.

Program değerlendirmede ve bireyin değerlendirilmesinde mümkün oldukça sürece odaklı değerlendirme yapılmalıdır. Bunun için de bireysel farklılıklar konusunda yeterli bilgi ve donanımına sahip olunmalıdır. Bu da ancak şu şekilde mümkün olabilir: Program geliştirme komisyonunda bulunan personelin, okul yöneticilerinin, öğretmenlerin bireysel farklılıklar konusunda bilinçlendirilmesi amacıyla hizmet içi eğitimler verilebilir. Bunun yanında öğretmenler öğrencilerin bireysel farklılıklarını rahatça ortaya koyup bundan fayda sağlayabilmeleri için uygun eğitim ve öğretim ortamları oluşturabilirler. Öğrencilerin de kendilerini tanıyabilmeleri ve kişilik özelliklerini analiz edebilmeleri için rehberlik çalışmaları yapılabilir. Aynı şekilde rehberlik servisi ile öğretmenlerin yürüteceği ortak bir çalışma sonucu öğrencinin sosyo-ekonomik çevresinin tanınması ve varsa olumsuzlukların giderilmesi, giderilemiyorsa bununla ilgili düzenlemelerin yapılması çok önemlidir.

Program geliştirme hedef, içerik, eğitim durumları ve değerlendirme öğeleri arasındaki dinamik ilişkiler bütünü olduğu için, değerlendirme aşamasında yapılan her türlü çalışmada bireysel farklılıkların temele alınması, programa süreklilik de kazandıracığından bütün bir programın bireysel farklılıklar çerçevesinde geliştirilmesini sağlayacaktır. Bu nedenle, eğitim programlarının bireysel farklılıklar temelinde geliştirilmesinde ve süreklilik kazandırılmasında program değerlendirme kritik bir öneme sahiptir. Sonuç olarak, bireysel farklılıkların dikkate alınması eğitimin her aşamasında olduğu gibi program değerlendirme çalışmalarında da eğitimde kalitenin artması için önemli ve gereklidir.

Not: Bu çalışma 24-26 Nisan 2015 tarihlerinde Antalya'da 16 ülkenin katılımıyla düzenlenen 6th International Congress on New Trends in Education- ICONTE' de sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Aktepe, V. (2005). Eğitimde bireyi tanımanın önemi. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 15-24.
- Brown, H. D. (2000). *Principles of Language Learning and Teaching*. New York: Pearson Education Company.
- Demirel, Ö. (2012). *Eğitimde program geliştirme*. Pegem Akademi: Ankara. Eğitimde bireysel farklılıklar (2006). Ankara: Nobel.
- Karataş, H. (2007). *Yıldız Teknik Üniversitesi modern diller bölümü İngilizce II dersi öğretim programının öğretmen ve öğrenci görüşlerine göre bağlam, girdi, süreç ve ürün (CIPP) modeli ile değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı.
- Marsh, C. J.& Willis, G. (2007). *Curriculum: Alternative Approaches, Ongoing Issues*. New Jersey: Pearson Education Company.
- Ornstein, A.C. ve Hunkins, F.P. (2014). *Eğitim programı: Temeller, ilkeler, sorunlar*. (çeviren Arı, A.) Eğitim Kitabevi: Konya.

Özçelik, D.A. (2010). *Eğitim programları ve öğretim*. Pegem Akademi: Ankara.

Rubin, J. and Thompson, I. (1982) *How To Be a More Successful Language Learner*. Boston: Heinle and Heinle.

Sönmez, V. (2012). *Program geliştirmede öğretmen elkitabı*. Anı Yayıncılık:Ankara.

Şeker, H. (2014). *Eğitimde Program Geliştirme : Kavramlar ,yaklaşımlar*. Anı Yayıncılık: Ankara

Şeyihoğlu, Ş. (2010). *Sanat eğitiminde bireysel farklılıkların kaynağı: Baskın öğrenme stilleri*. Milli Eğitim, (186), 56-71.